केस अध्ययन

नेपाल

समान रूपमा सुरक्षित

पत्रकारहरूको सुरक्षामा महिलावादी दृष्टिकोणतर्फ

ARTICLE 19

ARTICLE 19 ले यस्तो विश्वका लागि काम गर्छ जहाँ जताततैका सबै मानिसहरू आफूलाई स्वतन्त्र रूपमा व्यक्त गर्न र भेदभावको डरविना सार्वजनिक जीवनमा सक्रिय रूपमा संलग्न हुन सक्छन्। हामीले हाम्रो सबै कामका लागि आधार निर्माण गर्ने दुई वटा इन्टरलकिङ स्वतन्त्रतामा काम गरेर यसो गर्दै छौं। बोल्न पाउने स्वतन्त्रता कुनै पनि माध्यममार्फत धारणा, विचार र जानकारी व्यक्त र प्रचार गर्नुका साथै पावर भएकाहरूसँग असहमत हुने र प्रश्न गर्न पाउने अधिकारसँग सम्बन्धित हुन्छ। थाहा पाउने स्वतन्त्रता पारदर्शिता, सुशासन र दिगो विकासका लागि पावर भएकासँग जानकारीको माग गर्ने र प्राप्त गर्ने अधिकारसँग सम्बन्धित हुन्छ। पावर भएकाहरूले आफूलाई पर्याप्त मात्रामा सुरक्षित राख्न असफल भएकाले यीमध्ये कुनै एक स्वतन्त्रता खतरामा आउँदा ARTICLE 19 ले कानुनी अदालत, विश्वव्यापी र क्षेत्रीय संस्था र हामी उपस्थित हुने देवानी समाजमार्फत एक स्वरमा बोल्छ।

ARTICLE 19, 2022 द्वारा पहिलो पटक प्रकाशित

ARTICLE 19
c/o Sayer Vincent
Invicta House
108–114 Golden Lane
London EC1Y 0TL
UK
www.article19.org

डिजाइन Daniella Domingues
चित्रण Mariana Coan
सबै फोटो Shutterstock

सेन्टर फर वुमेन, पिस एण्ड सेक्युरिटी, लन्डन स्कूल अफ इकोनिमिक्स एण्ड पोलिटिकल साइन्समा आयोजित युरोपियन रिसर्च काउन्सिलद्वारा अनुदानप्राप्त जेन्डर पिस परियोजनालाई धन्यवाद।

© ARTICLE 19, 2022 (Creative Commons License 3.0)

Creative Commons License 3.0 का बारेमा: यो Creative Commons Attribution-Non-Commercial-ShareAlike 3.0 इजाजतपत्रअन्तर्गत उपलब्ध गराइन्छ। तपाईं निम्न अवस्थामा यो कामको प्रतिलिपि बनाउन, वितरण गर्न र प्रदर्शन गर्न र व्युत्पन्न कार्यहरू गर्नका लागि स्वतन्त्र हुनुहुन्छ: 1) ARTICLE 19 लाई श्रेय दिने; 2) व्यापारिक उद्देश्यहरूका लागि यो कार्य प्रयोग नगर्ने; 3) यससँग समान इजाजतपत्रअन्तर्गत यो प्रकाशनबाट प्राप्त कुनै पनि कार्य वितरण गर्ने। यस इजाजतपत्रको पूर्ण कानुनी पाठमा पहुँच गर्न कृपया यहाँ जानुहोस्: http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/legalcode

सामग्री

5 **स्वीकृतिहरू**

6 **यस परियोजनाका बारेमा**

7 1. **परिचय**

7 देशको सन्दर्भ: नेपाल

8 नेपालमा महिला पत्रकारहरूमाथि हुने हिंसा

9 नेपालमा विद्यमान सुरक्षा संयन्त्रहरू

10 नेपालमा महिलावादी आन्दोलन

13 **2. मामिला अध्ययनहरू**

13 **परिचय**

13 Rupa Sunar: दलित महिला पत्रकारलाई आइपर्ने चुनौतीहरू

17 'तपाईंले आफूलाई अरूले आकलन गर्ने छैनन् भन्ने महसुस गर्नुहुन्छ': अनलाइन दुर्व्यवहारको सामना गर्न साथीहरूको समर्थन

20 **3. सिफारिसहरू**

22 **नोटहरू**

स्वीकृतिहरू

यो अनुसन्धान निम्न योगदानकर्ताहरूविना सम्भव हुने थिएन। ARTICLE 19 तिनीहरू प्रत्येकलाई धन्यवाद दिन्छ।

रिपोर्टका लेखकहरू

- Dr Samiksha Koirala, नेपाल खुला विश्वविद्यालय
- Binod Bhattarai, नेपाल खुला विश्वविद्यालय

अनुसन्धान सहभागीहरू

- Balkrishna Basnet, अध्यक्ष, प्रेस काउन्सिल नेपाल
- Basanti Bastola, स्वतन्त्र पत्रकार
- Menuka Dhungana, रिपोर्टर, कान्तिपुर दैनिक
- Sabitri Gautam, महिलावादी लेखक र स्वतन्त्र पत्रकार, गण्डकी प्रराष्ट्र
- Mina,[1] रेडियो पत्रकार, गण्डकी प्रराष्ट्र
- Nita Pandit, अध्यक्ष, संचारिका समूह
- Rupa Sunar, प्रस्तोता, इमेज च्यानल

रिपोर्ट डिजाइन

- डिजाइन: Daniella Domingues
- चित्रण: Mariana Coan

यस परियोजनाका बारेमा

पत्रकारहरूको सुरक्षामा महिलावादी दृष्टिकोण कस्तो हुन सक्छ? यसले कस्ता ठोस लाभहरू ल्याउन सक्छ? र यसले हरेक दिन महिला[2] पत्रकारहरूले सामना गर्ने राम्रो अभिलेख भएका र उच्च रूपमा लैङ्गिक दुर्व्यवहारका समस्याहरूको समाधानहरू उपलब्ध गराउन सक्छ?

विश्वभरिका पत्रकार र सञ्चारकहरूले[3] महत्त्वपूर्ण कार्य कार्यान्वयन गरिरहेको बेला धम्की, निगरानी, आक्रमण, स्वेच्छाचारी गिरफ्तारी, नजरबन्द, जबरजस्ती बेपत्ता र हत्या अनुभव गर्दा बाहिर रिपोर्टिङ गरेका बेलामा उनीहरूको कार्यस्थल र अनलाइनमा महिला पत्रकारहरूले अतिरिक्त लैङ्गिक दुर्व्यवहारका धम्की, हिंसा, दुर्व्यवहार र उत्पीडन सामना गर्छन्। उनीहरूले सबै पत्रकारलाई प्रभाव पार्ने बढ्दो शत्रुतापूर्ण वातावरण मात्र नभई व्यापक लैङ्गिक हिंसा, लैङ्गिक भेदभाव र 'लैङ्गिक सेन्सरशिप' को चोट पनि बेहोर्छन्। यी जोखिमहरू जाति, जातीयता, उमेर, यौन झुकाव, लैङ्गिक विशेषताहरू, लैङ्गिक पहिचान/अभिव्यक्ति र धार्मिक विश्वासहरू (अरूहरूबीच) को आधारमा बहुविध, अतिव्यापी भेदभाव अनुभव गर्ने महिला पत्रकारहरूका लागि अधिक हुन्छन्।

'लैङ्गिक-संवेदनशील' मानिएका वर्तमान नीति र अभ्यासहरू महिला पत्रकारहरूलाई यी जोखिमहरूबाट जोगाउन असफल भइरहेका छन्। बुलेटप्रुफ भेस्ट केही सन्दर्भहरूमा उपयोगी हुन सक्छ तर यसले महिलालाई उहाँको समाचार कक्षमा हुने यौन उत्पीडन, अनलाइनमा आफ्ना स्टोरीहरू सेयर गर्दा हुने दुर्व्यवहार वा उहाँ काममा जाँदा सार्वजनिक यातायातमा हुने आक्रमणबाट बचाउने छैन। यस प्रभावकारी सुरक्षा उपायहरूको अभावका कारणले महिला पत्रकारहरूले कतिपय अवस्थामा परिस्थितिलाई आफ्नै हातमा लिएर आफू र आफ्ना सहकर्मीहरूलाई सुरक्षित राख्ने उपायहरू सिर्जना गरिरहेका छन्। यी समाधानहरू महिलाका दैनिक अनुभव, जीवित वास्तविकताहरू र सुरक्षाको आवश्यकतालाई अगाडि र केन्द्रमा राख्ने विविध महिलावादी दृष्टिकोणहरूमा आधारित छन्।

सन् 2021 मा, विश्वव्यापी रूपमा महिला पत्रकारहरूको सुरक्षा हाम्रो विद्यमान कार्यक्रमहरूमा निर्माण गर्दै यी कहिलेकाहीँ अदृश्य हुने अभ्यासहरूलाई थप दृश्यात्मक बनाउन ARTICLE 19 ले सुरुवात गरेको छ। हामीले निम्न प्रश्नहरूद्वारा मार्गदर्शन गरिएका मौलिक अनुसन्धान विश्वव्यापी रूपमा र विशेषगरी छ वटा राष्ट्रमा गरेका थियौं – एसियामा तीन (बङ्गलाराष्ट्र, नेपाल र श्रीलङ्का) र ल्याटिन अमेरिकामा तीन (ब्राजिल, चिली र पाराग्वे):

पत्रकारहरूको सुरक्षाको लागि महिलावादी दृष्टिकोणहरू कस्तो हुन सक्छन् र तिनीहरूले कस्ता लाभहरू ल्याउन सक्छन्?

राष्ट्रिय संगठनदेखि तल्लो तहसम्मका नेटवर्कहरूमा, हाम्रा खोजहरूले संरचनात्मक परिवर्तनहरू गर्न, लैङ्गिक भेदभाव र हिंसाका आरोपित ढाँचाहरूको सामना गर्न र महिला पत्रकारहरूको सुरक्षा बढाउनका लागि महिलाहरूको महत्त्वपूर्ण प्रयासहरूको आलेख राख्छ। यी मामिला अध्ययनहरूमा देखाइएका पहलहरू महिलावादी अग्रपङ्क्तिमा काम गर्नेहरूको सिर्जनशीलता र लचिलोपनको प्रमाण हुन्।

1. परिचय

राष्ट्रको सन्दर्भ: नेपाल

ARTICLE 19 को एक विश्वव्यापी, डाटा-सूचित, विश्वभर अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतामा वार्षिक अवलोकन, विश्वव्यापी अभिव्यक्ति रिपोर्ट 2022 मा नेपाल 100 मध्ये 56 को समग्र GxR[4] अङ्कसहित 161 राष्ट्रमध्ये 78 औँ स्थानमा छ। सन् 2011 र 2021 बिचमा, राष्ट्र दश स्थान तल झरेर कम प्रतिबन्धित श्रेणीबाट प्रतिबन्धित श्रेणीमा परेको छ।

सन् 1990 देखि नेपालमा उल्लेखनीय सामाजिक-राजनीतिक परिवर्तनहरू भएका छन् र अझै पनि संस्थाहरूको निर्माण र व्यापक रूपमा सामन्तवाद, पितृसत्तात्मक समाजको पुनर्संरचना हुने कार्य भइरहेको छ। सन् 1996 देखि 2006 सम्म, एक हिंसक माओवादी विद्रोहले बहुदलीय राजनीतिक व्यवस्थामा बाधा पुऱ्यायो, त्यसपछि एउटा शान्ति प्रक्रिया सुरु भयो जसको परिणाम स्वरूप 240 वर्षभन्दा लामो राजतन्त्र उन्मूलन भयो र सन् 2008 मा संघीय गणतन्त्र स्थापना भयो। सन् 2015 को सेप्टेम्बरमा, अन्ततः नयाँ संविधान पारित भयो जसले सबै नागरिकका लागि समान अधिकारहरूको प्रत्याभूति दिन्छ र विशेषगरी लिङ्गमा आधारित भेदभावलाई निषेध गर्छ। नेपालले पूरै एसियाभर आफ्नो संघीय संसदमा महिलाको सबैभन्दा उच्च अनुपात (33%) रहेको कुरामा पनि गर्व गर्छ र प्राराष्ट्रिक र स्थानीय तहको सभामा महिला सहभागिता क्रमशः 34% र 41% रहेको छ।

तर यस प्रगतिका बावजूद पनि, महिला सशक्तिकरण, जीवनयापन अवस्थाहरू र निर्णय र संविधान निर्माणका प्रक्रियाहरूमा प्रभाव पार्ने सन्दर्भमा ग्रामीण र सहरी नेपालबिच ठूलो अन्तर छ। दुर्गम ग्रामीण क्षेत्रहरूका गरीब र सीमान्तकृत महिलाहरूको राजनितिक पदमा पहुँच गर्ने क्षमता एक विशेष चुनौती हो।[5] माथिल्लो र तल्लो जातिका मानिसहरू र हिन्दु र हिन्दुबाहेक अन्य धर्म मान्ने मानिसहरू बिचको अन्तर कायम नै छ र समलिङ्गी महिला, समलिङ्गी पुरुष, द्विलिङ्गी, तेस्रोलिङ्गी, समलिङ्गी र अन्तरलिङ्गी (LGBTQI+) मानिसहरूले आक्रमणहरूको सामना गरिरहन्छन्।

द्वन्द्वका वर्षहरू (1996-2006) मा, पत्रकारहरूले सरकार र माओवादी विद्रोही दुवैबाट धम्की र आक्रमणहरूको सामना गर्नु परेको थियो। त्यसपछि, राजनीतिक दल र अन्य हित समूहलगायत अन्य व्यक्तिहरूले पनि धम्की दिन थाले र मिडिया अत्यधिक पक्षपाती भयो। नेपाल पत्रकार महासंघ (Federation of Nepali Journalists, FNJ) ले सन् 1990 को दशकको मध्यदेखि विशेषगरी द्वन्द्वका वर्षपछि पत्रकारहरूको सुरक्षाबारे रिपोर्ट गरेको छ। सन् 2005 र सन् 2006 को बिचमा, FNJ ले सशस्त्र द्वन्द्वको चरम सीमामा दुई हत्यासहित पत्रकारहरू विरुद्ध 1,683 आक्रमणहरूका बारेमा रिपोर्ट गरेको छ। सन् 1996 र सन् 2016 को बिचमा, 16 जना पत्रकार मारिए र तीन जना 'बेपत्ता भए', जबकि यी तीनमध्ये दुई वटा घटनाको छानबिन हुन बाँकी नै छ जसले उच्च स्तरको दण्डहीनतालाई सङ्केत गर्छ। हालसालै, सन् 2021 मा पत्रकारहरूमाथि 82 वटा आक्रमणको घटना रिपोर्ट भएका थिए।

नेपालमा महिला पत्रकारहरूको सङ्ख्या सन् 2004 र सन् 2014 को बिचमा अनुमानित 100% ले वृद्धि भएको छ। यद्यपि, विशेषगरी निर्णय निर्माणका स्तरहरूमा महिलाहरूको कम प्रतिनिधित्व छ; धेरैजसो महिला थोरै तालिम लिएर वा तालिम नै नलिइकन प्रत्यक्ष प्रसारण मिडियामा 'अनुहार' वा 'आवाज' को रूपमा काम गर्ने गर्छन् र महिलाले परिवारलाई आड दिनु पर्दैन भन्ने बहानामा पुरुषलाई भन्दा कम भुक्तानी दिने गरिएको छ। अन्त्यमा, जनसङ्ख्यामाझ देखिएका अन्तरवर्गीय असमानताहरू

पनि पत्रकारिताभित्रको समस्यामा पर्छन्; काठमाडौं बाहिर बसोबास गर्ने र/वा स्वतन्त्र रूपमा काम गर्ने, LGBTQI+, जातीय अल्पसङ्ख्यक वा दलित जातिका महिला पत्रकारहरूले थप सुरक्षा चुनौतीहरूको सामना गर्छन्।

नेपालमा महिला पत्रकारहरूमाथि हुने हिंसा

लैङ्गिकतामा आधारित हिंसाबारे हुने कम रिपोर्ट

नेपालमा सांस्कृतिक मान्यतादेखि लिएर (उदाहरणका लागि, स्थानीय निर्वाचित अधिकारीहरूले प्रायः सामुदायिक 'सद्भाव' कायम राख्नका लागि यौन दुर्व्यवहारका मुद्दाहरूलाई पनि अनौपचारिक रूपमा 'समाधान' गर्ने प्रयास गर्छन्[6]) उजुरी प्रक्रियाहरूको अभाव र थप अत्याचारको डरसम्मका कारणहरूले गर्दा महिला पत्रकारहरू विरूद्ध गरिने हिंसाबारे कम रिपोर्ट गरिने कार्य प्रचलित छ।

FNJ ले हालसालै मात्र महिला पत्रकारहरूमाथि हुने हिंसाका बारेमा रिपोर्ट गर्न थालेको छ। उनीहरूको सन् 2020 सुरक्षा रिपोर्टमा महिलामाथि हुने हिंसाका लागि समर्पित श्रेणी समावेश थियो; यद्यपि, सम्पूर्ण रिपोर्टमा 45 घटना समावेश भएपनि यस श्रेणीमा कुनै घटना थिएन। अन्तर्राष्ट्रिय पत्रकार महासङ्घले सन् 2015 को अध्ययनले नेपालमा महिला पत्रकारहरूलाई यौन र गैर-यौन दुर्व्यवहार 'बारम्बार' भएको फेला पारेको भए तापनि अधिकांश मिडिया संगठनहरूसँग मुद्दालाई सम्बोधन गर्नका लागि उजुरी प्रक्रिया वा कार्यविधिहरू थिएनन्।

सञ्चारिका समूह (Sancharika Samuha, SAS) – नेपालको महिला पत्रकार र सञ्चारकर्मीहरूको सबैभन्दा ठूलो सञ्जालले सन् 2020 मा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसाका दुई वटा घटना कागजातीकरण गर्‍यो,[7] ती दुवै घटना यौन उत्पीडनसम्बन्धी थिए। SAS का अध्यक्ष Nita Pandit का अनुसार यौन उत्पीडनका घटनाहरू कमै मात्रामा रिपोर्ट गरिएका छन्:

> 'कहिलेकाहीँ, पत्रकारहरू पनि हामीसँग यस्ता आक्रमणहरूका बारेमा छलफल गर्न चाहँदैनन्, उनीहरू आवाज उठाउँदा थप अत्याचार हुन सक्ने डरले रिपोर्ट गर्न पनि सक्दैनन्। प्रायजसो, पीडितहरूका लागि औपचारिक उजुरी गर्ने हाम्रा प्रयासहरू कतै पनि पुग्दैनन् किनभने हामीसँग यो मुद्दालाई सम्बोधन गर्नका लागि समर्पित प्रक्रिया छैन र पीडितहरूले हार मान्न खोज्छन्।'

सन् 2020 मा पनि, SAS ले कोभिड-19 महामारीको समयमा महिला पत्रकारहरूले सामना गर्नुपरेका सुरक्षासँग सम्बन्धित चुनौतीहरूलाई कागजातीकरण गर्ने प्रयास गर्‍यो। महिलाहरूले मुख्य रूपमा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसाको सट्टा कामबाट निकालिने र तलब नपाउने जस्ता समस्याहरू रिपोर्ट गरे। त्यसैगरी, महिलामाथि हुने हिंसा विरलै आधिकारिक रिपोर्टहरूमा देखा पर्छ र यौन हिंसाका बारेमा सम्पादकीय बैठक वा औपचारिक छलफलहरूमा विरलै चर्चा हुने गर्छ।

अनलाइन उत्पीडन र दुर्व्यवहार

नेपालमा महिला पत्रकारहरूले लैङ्गिक असमानताका बारेमा आफ्नो सरोकार व्यक्त गर्न सामाजिक सञ्जाल प्रयोग गरिरहेका छन्। पडकास्ट र सामाजिक सञ्जालका खाताहरू जस्तै बोजु बजै र पिरियडका कुरा ('महिनावारीका कुरा') ले प्रतिनिधित्व र अन्तरवर्गीय नारीवाददेखि मासिक धर्म भेदभावलगायत लिङ्गसँग सम्बन्धित मुद्दाहरूका बारेमा पनि छलफल गर्छन् (महिलाहरू मासिक धर्मको समयमा अशुद्ध हुन्छन् भन्ने गहिरो जरा गाडिएको सांस्कृतिक विश्वासका कारण, उनीहरूलाई प्रायः 'अछूत' मानिन्छ र महिनावारी हुँदा उनीहरूलाई नराम्रोसँग भेदभाव गरिन्छ)।

नेपालमा महिला पत्रकारहरूका लागि अनलाइन क्षेत्र सँधै सुरक्षित हुँदैन र तीनमध्ये दुई जनाभन्दा बढी (67%) ले कुनै न कुनै प्रकारको अनलाइन दुर्व्यवहारको अनुभव गरेको रिपोर्ट गरेका छन्।[8] यद्यपि, लैङ्गिकतामा आधारित हिंसाका अन्य रूपहरू जस्तै यीमध्ये अधिकांश घटनाहरू सांस्कृतिक कारकहरू (जस्तै पीडितलाई दोष दिने) र उजुरी प्रक्रियाहरूको अभावका कारणले रिपोर्ट गरिएका छैनन्।

नेपालमा विद्यमान सुरक्षा संयन्त्रहरू

नेपालको संविधान

नेपालको संविधानले सबै नागरिकलाई विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता, सञ्चार अधिकार, सूचना अधिकार र समान अधिकारको प्रत्याभूति दिन्छ। धारा 11(5) ले आफ्ना बालबालिकालाई नागरिकता दिने कुरामा नेपाली पुरुष र महिलाका लागि असमान अधिकारको व्यवस्था गरेको भए पनि यसले विशेषगरी लैङ्गिक भेदभावलाई निषेध गर्छ।

नेपालको संविधान र कानुनहरूमा लिङ्ग समानता र महिला, दलित (परम्परागत रूपमा "तल्लो" जात र "छुन नहुने" मानिने), LGBTQI+ मानिस, मूल आदिवासी, मधेसी (नेपालको दक्षिणी तल्लो भूभागमा बसोबास गर्ने भारतीय वंशका मानिसहरू), इस्लाम धर्मावलम्बी र अल्पसंख्यक क्षेत्रका मानिसहरूलाई भेदभावबाट सुरक्षा गर्ने प्रावधानहरू पनि समावेश छन्।

घरेलू कानुन र कार्यान्वयन अन्तरहरू

नेपालमा पत्रकारहरूलाई सुरक्षा गर्नका लागि प्रयोग गर्न सकिने सामान्य कानुनहरू छन् तर तिनीहरूको शारीरिक र मनोवैज्ञानिक सुरक्षामा विशिष्ट रूपमा सामना गर्ने कुनै विशेष कानुन छैन। सन् 1993 मा अपनाएको श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐनले सम्झौता, न्यूनतम पारिश्रमिक र बीमा जस्ता उपायहरू उल्लेख गर्छ तर पत्रकारहरूको सुरक्षालाई सम्बोधन गर्दैन र यसको कार्यान्वयन सीमित छ।

लैङ्गिक-तटस्थताको यौन उत्पीडन रोकथाम ऐन 2015 ले मिडिया कम्पनीहरूसहित कार्यस्थलमा हुने उत्पीडनलाई सम्बोधन गर्छ र सबै कामदारहरूलाई (करारमा भएकाहरूसहित) सुरक्षा प्रदान गर्छ।

यद्यपि, औपचारिक कानुनी समानता भए तापनि, अध्ययनहरूले दण्डहीनताको संस्कृतिदेखि राजनितिक पारगमनसम्म, महिलालाई मातहतमा राख्ने मनोवृत्ति तथा पत्रकारहरू बिचमा सीमित क्षमता र व्यावसायिकताको अभाव जस्ता कारणले पत्रकारको सुरक्षा र लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने अनिवार्य कानुनी प्रावधानहरू पनि कार्यान्वयन हुन सकेको छैनन् भन्ने संकेत गर्छन्।

अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय मानव अधिकारका पहलहरू

नेपाल सन् 2013 मा पत्रकारहरूको सुरक्षा र दण्डहीनताको मामिलामा संयुक्त राष्ट्र संघका कार्य योजनाको पहिलो चरणको रोलआउटका लागि पहिचान गरिएका पाँच राष्ट्रमध्ये एक थियो।

यो योजनाले संयुक्त राष्ट्र संघका प्रत्येक कार्यकर्ताको योगदानलाई सुदृढ गर्न अन्तर-निकाय संयन्त्रको स्थापना, अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता र पत्रकारको सुरक्षाका लागि कानुन र अन्य संयन्त्रहरू विकास गर्न राज्यहरूसँगको सहकार्य र सचेतना अभिवृद्धि पहलहरू जस्ता उपायहरू समावेश गर्दछ। यसको रोलआउटले पत्रकारको सुरक्षामा सरोकारवालाहरूलाई संवेदनशील बनाउँदा, स्वतन्त्र, बहु-सरोकारवाला सुरक्षा संयन्त्र स्थापना गर्ने प्रयासहरू अझै कार्यान्वयन भएको छैन।

मिडिया हाउसका नीतिहरू

नेपालको सबैभन्दा ठूलो मिडिया संस्था - Kantipur Publications Ltd, जसले पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशित गर्छ र रेडियो र टिभी स्टेशनहरू सञ्चालन गर्दछ - दोषी पाइएकाहरूलाई कडा कारबाहीसहित कार्यस्थल उत्पीडनको बारेमा एक स्पष्ट विस्तृत नीति छ। नेपालका दुई ठूला पत्रकार संघहरू, FNJ र सामुदायिक रेडियो प्रसारक संघ, सँग लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरण नीतिहरू छन्; यद्यपि उल्लेख गरिएअनुसार, महिलामाथि हुने हिंसाका बारेमा रिपोर्टिङ गर्दा प्रायः दरार आउँछ।

यी बाहेक, नेपालका मिडिया संगठनहरूसँग सामान्यतया महिला पत्रकारहरूका लागि विशेष चुनौतीहरू सम्बोधन गर्न सुरक्षा नीतिहरू छैनन्। त्यस्ता नीतिहरू हुँदा पनि, हामीले ती नेपाली समाचार कक्षहरूमा वास्तवमै कार्यशील नभएको फेला पार्‍यौं – कार्यान्वयन अन्तरको यो अर्को उदाहरण हो। यसबाहेक, नीतिहरू सामान्यतया शारीरिक आक्रमणहरूमा मात्र लागू हुन्छन् र यौन हिंसा र उत्पीडनलाई बहिष्कार गर्छन्।

नेपालमा महिलावादी आन्दोलन

नेपालमा महिला आन्दोलनको इतिहास सन् 1948 को छ जब महिलाहरूमा धेरैभन्दा धेरै राजनीतिक चेतना जगाउनका लागि पहिलो औपचारिक महिला संगठन - नेपाल महिला संघ - स्थापना भयो। दलविहीन पञ्चायत व्यवस्था (तत्कालीन राजा महेन्द्रले लागू गरेको) को तीन दशक (सन् 1960–1990) को अवधिमा आन्दोलनमा गम्भीर असफलतापछि सन् 1990 को प्रारम्भमा केही सामाजिक र राजनीतिक महिला संगठनहरू अस्तित्वमा आए; यद्यपि तीमध्ये अधिकांश राजनीतिक दलहरूको पक्षको रूपमा काम गरे र मुख्य भूमिकामा महिला राजनीतिज्ञहरूको सङ्ख्या एकदमै कम रह्यो।

सन् 1991 मा, नेपाल महिलामाथि हुने भेदभाव हटाउन आफ्नो प्रतिबद्धता प्रदर्शन गर्दै महिला माथि हुने सबै प्रकारका भेदभाव बहिस्करणसम्बन्धी सन्धिको हस्ताक्षरकर्ता बन्यो र देवानी तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय नियम र आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय नियम दुवैलाई कुनै आरक्षणविना अनुमोदन दियो। तर यसको प्रभावकारीता सन् 1996 पछि मात्र भएको थियो जब माओवादी द्वन्द्व सुरु हुँदा महिलाहरूलाई गैर-पारम्पारिक लैङ्गिक भूमिकाहरू (जस्तै लडाकु र कमाउनेहरू) मा देखिएको थियो। यस समयमा महिला गैर-सरकारी संस्थाहरूले लैङ्गिक समानतामा काम गरिरहेका भए तापनि, महिलाले नागरिकहरूका रूपमा आफ्नो अधिकारको दाबी गर्न सुरु गर्दा सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कानुनी र राजनीतिक परिवर्तनहरू सन् 2006 मा सशस्त्र द्वन्द्व समाप्त भएपछि मात्र अधिकार जताउन सुरु गरेका थिए।[9]

महिलाले शीर्ष पाँच सरकारी पदहरू ग्रहण गरिसकेपछि नेपालमा महिला राजनीतिक सहभागितामा एक ऐतिहासिक कोशेढुङ्गामा पुग्यो। सन् 2015 मा नयाँ संविधान घोषणा भएपछि राष्ट्रपतिमा Bidhya Devi Bhandari , व्यवस्थापिकाको सभामुख Onsari Gharti Magar र सर्वोच्च अदालतको पहिलो महिला प्रधानन्यायाधीश Sushila Karki बन्नुभएको थियो। हाल संघीय संसदमा 34% प्रतिशत महिला सदस्य छन्। यस्तै गरी, प्रराष्ट्र र स्थानीय तहका सभामा महिला सहभागिता क्रमशः 34% र 41% रहेको छ। निजामती सेवा र निजी क्षेत्रमा पनि महिलाको सहभागितामा उल्लेखनीय प्रगति भएको छ।

यी सुधारहरू भए तापनि, महिलाको जीवन अवस्था र सशक्तिकरणको सम्बन्धमा ग्रामीण र सहरी नेपाल बिचमा अझै पनि ठूलो अन्तर छ जुन जातीय व्यवस्था र धर्मसँग पनि जोडिएको छ।

Dunai
6

2. केस अध्ययन

परिचय

नेपालमा पत्रकारहरूको सुरक्षामा महिलावादी दृष्टिकोणहरू पहिचान गर्न ARTICLE 19 ले पहिलो पटक एक महिने लामो म्यापिङ अभ्यास सञ्चालन गरेको थियो।

यस अभ्यासको पहिलो चरणमा महिला पत्रकारहरूका लागि विशेष चुनौतिहरू सम्बोधन गर्ने प्रासंगिक कानुन र नीतिहरूको समीक्षा समावेश थियो। दोस्रो चरणमा महिला पत्रकारको सुरक्षामा संगठनहरूसँग रणनीति वा राम्रा अभ्यासहरू थियो वा थिएन भन्ने कुरा स्थापित गर्नुका साथै महिला पत्रकारहरूले अनुभव गरेका घटनाहरूको बारेमा सोधपुछ गर्ने उद्राष्ट्र्यका साथ आठ वटा सञ्चार संस्थाका सम्पादक र पत्रकारहरूसँग संक्षिप्त अन्तर्वार्ताहरू समावेश गरिएको थियो। तेस्रो चरणमा मिडिया विकास र पत्रकारको सुरक्षामा काम गर्ने पत्रकार संघ र गैर-सरकारी संस्थाहरूका अधिकारीहरूसँग अन्तर्वार्ता लिनुका साथै यी संस्थाहरूको मार्गदर्शनहरू, आचारसंहिता र अन्य सान्दर्भिक प्रकाशनहरूको समीक्षा समावेश थियो।

यस म्यापिङ अभ्यासले हामीलाई यस खण्डमा प्रस्तुत गरिएका दुई वटा प्रासङ्गिक मामिला अध्ययन पहिचान गर्न सक्षम बनायो।

पहिलो मामिला अध्ययनका लागि Rupa Sunar सँग तीन घण्टा लामो अन्तर्वार्ता गरिएको थियो। उहाँको मामिलासँग सम्बन्धित सामाजिक सञ्जालका पोस्ट र समाचार लेखहरूका साथै अदालतको कागजात र प्रहरी रिपोर्ट पनि समीक्षा गरिएको थियो। दोस्रो मामिला अध्ययनका लागि, तीन जना महिला पत्रकार (21-40 वर्ष उमेरका) सँग अन्तर्वार्ता लिइयो। तीमध्ये एक महिलाले राष्ट्रिय समाचार मिडियामा काम गर्नुहुन्थ्यो, एक जना स्वतन्त्र पत्रकार हुनुहुन्थ्यो र एक जना स्थानीय रेडियो स्टेशनमा काम गर्नुहुन्थ्यो। यीमध्ये एउटा अन्तर्वार्ता आमुन्ने-सामुन्ने गरिएको थियो भने अन्य दुई वटा अनलाइनबाट नै लिइएको थियो।

Rupa Sunar: दलित महिला पत्रकारलाई आइपर्ने चुनौतीहरू

'नेपालमा दलित समुदायको मानिस हुन गाह्रो छ र तपाईं महिला भएर चुनौतीपूर्ण पेशामा हुँदा, यो निकै चुनौतीपूर्ण छ।'

– Rupa Sunar

सन् 2021 को जुन महिनामा 24 वर्षीय दलित पत्रकार Rupa Sunar ले कोठा भाडामा लिन काठमाडौंमा घरधनीसँग सम्पर्क गर्नुभयो। Sunar का अनुसार घरधनीले सुरुमा कोठा भाडामा दिने प्रस्ताव गर्नु भए तापनि पछि कुन जात हो भनेर सोध्नुभयो। Sunar ले घरधनीलाई आफू दलित भएको बताएपछि घरधनीले कोठा उपलब्ध नभएको बताउनुभयो।

मानव अधिकारकर्मी, पत्रकार र वकिलहरूको सहायतामा Sunar ले जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत (अपराध र सजाय) ऐन 2011 अन्तर्गत घरधनीविरुद्ध उजुरी दर्ता गराउनुभयो। यस ऐनले प्रहरी अधिकारीहरूलाई भेदभावका यस्ता मामिलाहरूमा कारबाही गर्न र शंकास्पद व्यक्तिलाई अनुसन्धानका लागि हिरासतमा राख्न आवश्यक ठहर गर्छ र घरधनीलाई हिरासतमा राखिएको थियो।

मामिला अहिले अदालतमा सुनुवाइ भइरहेको छ। यदि पुष्टि भएमा जातीय भेदभावका लागि प्रतिबन्धहरूमा, तीन महिनादेखि तीन वर्षसम्मको कैद, 1,000 देखि 25,000 सम्मको नेपाली रूपैयाँ (लगभग 8 देखि 200 सम्मको अमेरिकी डलर) सम्मको जरिवाना वा दुवै समावेश छ।

बोले बापतको मूल्य चुकाउने

Sunar ले सामाजिक सञ्जालमा साझा गरेको तीन मिनेटको भिडियोमा यस जातीय भेदभावका बारेमा बताउनुभएको थियो। आफ्नो अनुभवको बारेमा बोल्दै, उहाँले अन्य धेरै महिला पत्रकार र केही राजनीतिज्ञहरूलाई पनि समान चुनौतीहरूका आफ्ना कथाहरू साझा गर्न प्रेरित गर्नुभयो।

यद्यपि, उहाँ एक परिचित अनुहार भएकाले – उहाँले काठमाडौंको दैनिक पत्रिकाका लागि लेख्नुभएको थियो, इमेज च्यानलमा कार्यक्रम प्रस्तुत गर्नुभयो र मिडिया संस्थामा काम गर्ने थोरै दलित महिलामध्ये एक हुनुहुन्थ्यो – उहाँ सयौंको सङ्ख्यामा बलात्कार र हत्याको धम्कीसहित अनलाइनमा अपमानजनक सन्नाष्ट्रहरू प्राप्त गर्ने सहज लक्ष्य पनि बन्नुभयो। Sunar ले टिभी च्यानलमा काम गर्न थालेपछि यो झन् बढेको भए तापनि ग्रामीण नेपालमा हुर्किनुभएको Sunar ले भेदभावको सामना गर्नुपरेको यो पहिलो पटक भने होइन।

> 'मैले महिला सहकर्मीहरूलाई उत्पीडन गरेको देखेको छु तर तुलनात्मक रूपमा, मैले अनावश्यक स्पर्शदेखि लिएर यस्तो टिप्पणी: "तपाईं दलित जस्तो देखिनुहुन्न, तपाईं एकदमै राम्री हुनुहुन्छ" भन्ने सम्मका सबैभन्दा नराम्रो ... सामना गरेको छु भनी मैले भन्न सक्छु।'

अनलाइन उत्पीडनमा परेका महिला पत्रकारहरू प्रायः सामाजिक सञ्जाल छोड्न रोज्नुहुन्छ। यद्यपि, Sunar ले यसको प्रतिकार गर्नुभयो; उहाँले नेपाल प्रहरीको साइबर अपराध ब्यूरोमा आफूमाथि भएका सबै अपमानजनक टिप्पणीहरू रिपोर्ट गर्नुभयो र दुई जना अपराधी (अन्यले नक्कली खाताहरू प्रयोग गरेका थिए र प्रहरीले उनीहरूलाई ट्र्याक गर्न सकेनन्) विरुद्ध मुद्दा दायर गर्नुभयो।

'हामीले सहयोग गरेका थियौं तर हामीले केही गर्न सकेनौं'

Sunar लाई धेरै मिडिया संगठनहरूले समर्थन गरेका थिए र उहाँको कथा रिपोर्ट गरेका थिए। यद्यपि, उहाँले काम गरेको मिडिया कम्पनीले घटनालाई कभर गरेको थिएन र केही समाचार रिपोर्टहरूले उहाँलाई जातीय हिंसा भड्काएको आरोप पनि लगाएका थिए। Sunar ले आफूलाई बदनाम गरेको आरोप लागेका नौ वटा अनलाइन मिडिया आउटलेट विरुद्ध नेपाल प्रेस काउन्सिलमा उजुरी दायर गराउनुभयो। त्यसपछि प्रेस काउन्सिलले मिडिया आउटलेटहरूसँग स्पष्टीकरण मागेको थियो।

उहाँले पत्रकारको सुरक्षामा काम गर्ने पत्रकार संघ र संगठनहरूसँग पनि सहायताका लागि सम्पर्क गर्नुभयो तर तिनीहरूको प्रतिक्रिया उत्साहजनक थिएन। उहाँले भनेअनुसार, पत्रकार संघका एक अधिकारीले यसो भन्नुभयो: 'एउटा समाचारको कारणले यी धम्की आएको भए हामीले सहयोग गर्ने थियौं, तर यो अवस्थामा हामी केही गर्न सक्दैनौं।' यसलाई परिवर्तन गर्न अल्पसंख्यक समूहका महिलालाई पत्रकार संघलगायत निर्णय गर्ने भूमिकामा ग्रहण गर्न आवश्यक रहेको Sunar को विश्वास छ:

> 'नेतृत्वको पदमा बढी कमजोर समूहका पत्रकारहरूलाई समावेश गर्ने समय आएको छ।'

यद्यपि, दलित अधिकारका लागि काम गर्ने लगायत केही मानवअधिकार संगठनहरूले Sunar लाई नैतिक समर्थन र जातीय भेदभाव र अनलाइन उत्पीडनको विरुद्ध रिपोर्ट दर्ता गर्न सहयोग गरे।

'स्वतन्त्रता नचाहनेले परिबन्ध देख्दैनन्।'

Sunar को घटनाले नेपालमा दलित महिला पत्रकार हुनुका चुनौतिहरू प्रष्ट देखाउँछ। र उनी एक्लै छैनन्: धेरै दलित महिला पत्रकारले आफूसँग भएको भेदभाव र उत्पीडनको कथा लिएर आएका उनले बताइन् । यसका बाबजुद पनि मूलधारको महिलावादी आन्दोलन, मिडिया हाउसहरू र पत्रकार संघहरूका साथै लैङ्गिक हिंसाको विरुद्धमा आवाज उठाउनेहरूले पनि दलित महिलाहरूले सामना गर्ने थप प्रकारका भेदभावहरूलाई स्वीकार गर्न असफल भएका छन्। परिणामस्वरूप, Sunar जस्ता पत्रकारसँग एक्लै लडाइँ लड्नुको वा सबैभन्दा खराब अवस्था भन्नपर्दा चुपचाप पीडा भोग्नुको कुनै विकल्प छैन।

हाम्रो तीन घण्टाको अन्तर्वार्ताको अन्त्यमा, Sunar ले पोल्यान्डकी नारीवादी रोजा लक्जमबर्गलाई उद्धृत गरिन्: 'स्वतन्त्तता नचाहनेले परिबन्ध देख्दैनन्।' यद्यपि, उनले आफूले भोगेको भेदभावका कारण आफू 'मनोवैज्ञानिक पतनको अवस्थामा' पुगेको बताइन्। उनी प्रारम्भिक घटनादेखि नै बेतलबी बिदामा छिन्, पहिले स्वेच्छाले र पछि अदालतमा मुद्दा नमिल्दासम्म बिदा लिन बाध्य भएकाले। उनले ARTICLE 19 लाई बताइन् कि उनी आफ्नो जागिर फिर्ता पाउने वा अदालतको मुद्दा कहिले समाप्त हुन्छ भनेर अनिश्चित थिए:

'कानुनी लडाइँ कसरी टुङ्गिनेछ थाहा छैन, तर मैले निरन्तरता दिइन भने जीवनभर भेदभाव र उत्पीडनको सामना गर्नुपर्नेछ भन्नेमा म दृढ विश्वास गर्छु।'

तैपनि, उनलाई आफ्नो विश्वास अनुरूप लड्दा उनलाई कुनै पछुतो छैन:

'पत्रकारको हैसियतमा, मैले सधैं भेदभाव विरुद्ध लड्नु महत्त्वपूर्ण छ भन्ने महसुस गरेकी छु, जसले मलाई मेरो समुदायका धेरै सदस्यहरू भन्दा फरक बनाउँछ जसले त्यस्ता घटनाहरूलाई सहने निर्णय गरेका छन्।'

'तपाईंले आफूलाई अरूले आकलन गर्ने छैनन् भन्ने महसुस गर्नुहुन्छ: अनलाइन दुर्व्यवहारको सामना गर्न साथीहरूको समर्थन

हाम्रो दोस्रो मामिला अध्ययन Rupa Sunar जस्तै - अनलाइन दुर्व्यवहार र उत्पीडन विरुद्ध लडिरहेका तीन महिला पत्रकारहरूको अनुभवमा केन्द्रित छ। यी तीन पत्रकारको पृष्ठभूमि फरक भएतापनि, तिनीहरू सबैले सामाजिक सञ्जाल, मुख्यतया ट्विटरमा गम्भीर उत्पीडनको अनुभव गरेका छन्। समय बित्दै जाँदा, अनलाइन दुर्व्यवहार धम्कीपूर्ण फोन कलहरूमा विकसित भयो र यी मध्ये दुई महिलाहरूको पिछा गरे। यी तीन महिलाहरूले पनि यस दुर्व्यवहारको विरुद्ध लड्नको लागि समान दृष्टिकोण अपनाए: अनलाइनमा यौनवादसम्बन्धी सहायताका लागि आवाज उठाउने, अन्य पीडितहरूसम्म पुग्ने र साथी-समर्थन समूहहरू गठन गर्ने।

तिनीहरूले ARTICLE 19 लाई बताए कि, तिनीहरूको अनुभवमा, कुनै पनि कथालाई नारीवादी दृष्टिकोणबाट रिपोर्ट गर्नु चुनौतीपूर्ण हुन सक्छ। तिनीहरूले अनलाइनमा लेखेका लेखहरूमा गरिएका टिप्पणीहरूको हाम्रो आफ्नै अवलोकनहरूले यो पुष्टि गर्‍यो: जहिले पनि महिला पत्रकारले लैङ्गिक रूढीवादी वा नेपालको पितृसत्तात्मक संस्कृतिलाई प्रश्न गर्छन्, टिप्पणी खण्ड अपमानजनक यौनवादी टिप्पणीहरूले भरिएको हुन्छ।

Menuka Dhungana, *कान्तिपुर दैनिककी* रिपोर्टर, सुदूर-पश्चिम प्रराष्ट्रको समाचार लेख्छिन्, जहाँ नेपालका अन्य प्रान्तहरूमा भन्दा सामाजिक रूढिवादीको धेरै गहिरो जरा गाडिएको छ र यसले गर्दा जोखिम बढेको छ। उनले ARTICLE 19 लाई भनिन्:

> 'दुर्गम जिल्लाबाट रिपोर्टिङ गर्नु निकै चुनौतीपूर्ण छ, मेरो परिवारका सदस्यहरू यदि मलाई मारेनन् भने म अपहरणमा पर्न सक्ने डरमा छन्।'

पीडित-दोष, उदाहरणका लागि, दुर्गम क्षेत्रहरूमा प्राय: सामान्य छ:

> 'तिनीहरू हाम्रो चरित्रको पछि आउँछन् र हाम्रो नैतिकतामाथि प्रश्न उठाउँछन्, सबैभन्दा सामान्य तरिका भनेको पुरुष सहकर्मीहरू, वरिष्ठहरू, स्रोतहरू समेतसँग हाम्रो कथित संलग्नता समावेश भएको अफवाह फैलाउनु हो।।'

Menuka ले आफ्नो करियरमा विभिन्न प्रकारका उत्पीडनको सामना गरिन्। सन् 2019 मा, उदाहरणका लागि, उनले विद्यालय-निर्माण ठेकेदारको बारेमा अनियमितताको बारेमा रिपोर्ट गरेपछि, ठेकेदारले पछि फेसबुकमा उनको बारेमा अपमानजनक र मानहानी टिप्पणीहरू पोस्ट गरे। पत्रकार संगठनहरू जस्तै FNJ, SAS र श्रमिक महिला पत्रकारहरूले उनको मुद्दा उठाए र सरकारलाई साइबर अपराधको आरोपमा पक्राउ गर्न सफलतापूर्वक माग गरे (यद्यपि उनले हिरासतमा हुँदा पनि यस्तै अपमानजनक टिप्पणीहरू पोस्ट गर्न जारी राखे)। यद्यपि, जब उनले पहिलो पटक पत्रकारको रूपमा काम सुरु गरिन्, Menuka लाई उत्पीडनको सामना कसरी गर्ने भनेर थाहा थिएन र अरूलाई कहिल्यै भनिनन्। त्यस कारणले, उनले हामीलाई भनिन्, 'म मुख्यतया युवा पत्रकारहरूसम्म पुग्छु किनभने मेरो अनुभवमा उनीहरू बढी कमजोर हुन्छन्।'

गण्डकी प्रराष्ट्रको पोखराकी **Sabitri Gautam** एक स्वतन्त्र पत्रकार हुन् जो ट्वीटरमा धेरै सक्रिय छिन्, जहाँ उनको टिप्पणीहरूका लागि दुर्व्यवहार, उत्पीडन र बलात्कार र हत्याको धम्की समेत आए। Menuka जस्तै, Sabitri ले सामाजिक सञ्जालमा निशाना बनाइएका अन्य महिलाहरूलाई नैतिक समर्थन प्रदान गर्ने र उनीहरूलाई दुर्व्यवहार गर्नेहरूलाई जवाफ दिने प्रयास गरिन्।

Mina,[10] एक जातीय-अल्पसंख्यक रेडियो पत्रकार, पनि गण्डकी प्रराष्ट्रमा आधारित छिन्। केही वर्ष पत्रकारको रूपमा काम गरेपछि उनले अनलाइन उत्पीडनको मुद्दालाई कुनै पनि संस्थाले सम्बोधन नगरेको महसुस गरिन्। जब उनी अर्की महिला पत्रकारसँग अनलाइन उत्पीडनको अनुभवहरू छलफल गर्न पुगिन्, Mina ले उनीहरूका अनुभवहरू धेरै मिल्दोजुल्दो भएको महसुस गरिन्। उनले ARTICLE 19 लाई भनिन्:

> 'हामी दुबैले एकअर्कासँग साझा गर्न सक्षम भएपछि केही राहतको अनुभूति महसुस गर्‍यौं र हामीले सोचेका थियौं कि यस्ता अनुभवहरू छलफल गर्ने प्लेटफर्म पाउनु राम्रो हो।'

अनलाइनमा साथी-समर्थन समूह स्थापना गर्नुको अलावा, Mina जातीय समुदायका महिला पत्रकारहरूका लागि सामाजिक मिडिया समूहको सदस्य पनि छिन्, जसले जाति र लिङ्गका विशेष चुनौतीहरूबारे छलफल गर्दछ।

साथीहरूको समर्थन: बल र सीमाहरू

Menuka, Sabitri र Mina ले आफूले भोग्नुपरेको दुर्व्यवहारको सामना गर्न आफ्ना सहकर्मी-समर्थन समूहहरू स्थापना गरे। तीनवटै समूह प्रारम्भमा संगठन बनाउन प्रयास गर्ने उद्राष्ट्र्यका साथ गठन गरिएको थियो, तर तिनीहरूका सदस्यहरूले तिनीहरूलाई एकता प्लेटफर्मको रूपमा थप उपयोगी पाए।

यसरी, उनीहरूले अब निजी सामाजिक सञ्जाल समूहको रूप लिन्छन् जहाँ महिला पत्रकारहरूले एकअर्कालाई दुर्व्यवहारको रिपोर्ट गर्न र एकअर्कालाई भावनात्मक समर्थन प्रदान गर्न प्रोत्साहित गर्छन्।

> 'हामी एकअर्कालाई प्रोत्साहन र समर्थन गर्छौं, हामी समूहमा सबैजनालाई उनीहरू एक्लो नभएको महसुस गराउँछौं।'
>
> *– Menuka Dhungana*

यो सहकर्मी समर्थन, अनलाइन मात्र भए पनि, अरूलाई उनीहरूको पेशा जारी राख्दा सुरक्षित रहन मद्दत गर्न सक्छ - विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्रहरूमा, जहाँ अन्य समर्थन संयन्त्रहरू उपलब्ध छैनन्।

'कहिलेकाहीँ हामी यसको बारेमा आमनेसामने कुरा गर्न सक्दैनौं, तर जब साथीहरू/ सहकर्मीहरूले उनीहरूले सामना गरेका घटनाहरू र अन्य चुनौतीहरूको बारेमा कुरा गर्छन्, छलफलमा योगदान दिन सजिलो हुन्छ। तपाईंले आफूलाई अरूले कुनै आकलन गर्ने छैनन् भन्ने महसुस हुन्छ।'

– *Mina*

यद्यपि, यो ध्यान दिनु पर्छ कि कोष नभएका साथी-समर्थन समूहहरू न त रामबाण वा स्थायी समाधान हो र यो महिला पत्रकारहरू विरुद्ध हुने अनलाइन उत्पीडन र दुर्व्यवहारको प्रतिक्रियाको एक भाग मात्र हुन सक्छ।

'हाम्रा सामाजिक सञ्जाल समूहहरू हाम्रा लागि सुरक्षित आश्रयस्थल जस्तै हुन्, तर निश्चित रूपमा कहिलेकाहीं हामीलाई लाग्छ कि हामी थप धम्की र उत्पीडनहरू सहन सक्दैनौं।'

– *Menuka Dhungana*

अनलाइन उत्पीडन र दुर्व्यवहारलाई कसरी सम्बोधन गर्ने भन्ने सन्दर्भमा नारीवादी मिडियाकर्मीहरू बिच पनि विभाजन छ, यो महत्त्वपूर्ण छ कि पत्रकारहरूको सुरक्षामा काम गर्ने संस्थाहरूले डिजिटल क्षेत्रलाई बेवास्ता नगर्नुहोस्:

'महिला पत्रकारहरूको सुरक्षाका लागि काम गर्ने संस्थाहरू छन्, तर तिनीहरूले डिजिटल प्लेटफर्महरूमा आफ्नो उपस्थिति देखाउन र साइबर-बुलिङ र उत्पीडनका घटनाहरूबारे आवाज उठाउन महत्त्वपूर्ण छ।'

– *Sabitri Gautam*

महिला पत्रकारहरूले उनीहरू माथि हुने अनलाइन दुर्व्यवहार 'सुल्झाउन' जिम्मेवारी लिनु हुँदैन - यो राज्यको काम हुनुपर्छ। यद्यपि, औपचारिक संरक्षण संयन्त्रको अभावमा, यी अनौपचारिक निजी समूहहरूले केही स्तरको समर्थन र एकता प्रदान गर्न सक्छन् भन्ने स्पष्ट छ। यी समूहहरूले कसरी काम गर्छन् भन्ने बारेमा थोरै जानकारी भएको हुनाले तिनीहरूलाई अझ प्रभावकारी कसरी बनाउने भनेर सुझाव दिन गाह्रो छ। तथापि, यो स्पष्ट छ कि धेरै महिला पत्रकारहरूलाई तिनीहरूको अस्तित्व थाहा छैन र ती समूहहरूलाई बढाउनाले उनीहरू नेपालका सबै महिला पत्रकारहरूको पहुँचमा छन् भनी सुनिश्चित गर्न उपयोगी हुनेछ।

3. सिफारिसहरू

पहिले चर्चा गरिएका मामिलाहरूले स्पष्ट रूपमा संकेत गर्दछन् कि केही अन्तर्विच्छेदन-नारीवादी रणनीतिहरू प्रयोग गरिए तापनि, तिनीहरू खण्डित छन् र स्पष्ट रूपमा संस्थागत दृष्टिकोणको अभाव छ।

काठमाडौं बाहिरका पत्रकारहरू, स्वतन्त्र पत्रकारहरू, LGBTQI+ पत्रकारहरू र जातीय-अल्पसंख्यक समूहहरू र दलित समुदायका पत्रकारहरूले थप चुनौतीहरू सामना गर्छन्, जुन ठूला सहरी केन्द्रहरूमा रहेका महिला पत्रकार संघहरूको रडार मुनि परेका छन्। यसबाहेक, समाचार लेखेको परिणामस्वरूप हुने कार्यस्थल उत्पीडन र धम्कीहरूको विषयलाई कहिलेकाहीँ केही मिडिया संगठनहरू र पत्रकार संघहरूले उठाए तापनि, अन्तर्विच्छेदक अनुभवहरू धेरै हदसम्म डेटाको एकत्रीकरणले अनुमति दिने फिल्टर मार्फत हराउँछन्। नेपाल यस क्षेत्रमा LGBTQI+ अधिकारको लागि सबैभन्दा प्रगतिशील राष्ट्रहरू मध्ये एक भए पनि, बहुसंख्यक LGBTQI+ मानिसहरू कानुनको अगाडि समान व्यवहार पाउन संघर्षरत छन्। यी कानुनहरूको उचित कार्यान्वयनको अभावले तिनीहरूको सुरक्षामा गम्भीर प्रश्न खडा गरेको छ; अध्ययनले पत्ता लगाएको कुरालाई पत्रकार संघले समेत पूर्ण रूपमा बेवास्ता गरेको थियो। तसर्थ, दलित समुदाय, LGBTQI+ मानिसहरू र महिला पत्रकारहरूको लागि काम गर्ने गैरसरकारी संस्थाहरू र संघहरू एकजुट हुन आवश्यक छ।

पत्रकारहरूको सुरक्षाका लागि बहुपक्षीय संयन्त्रले सुरक्षा उपायहरू सुधार गर्न सक्छ। पत्रकारको सुरक्षा र दण्डहीनताको मुद्दामा संयुक्त राष्ट्रसंघीय कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनले - राष्ट्रिय रूपमा लागू गरिएको स्वतन्त्र संयन्त्रको स्थापना गरी - पत्रकारको सुरक्षा र दण्डहीनताका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न महिला पत्रकारहरूका लागि विशेष सुरक्षा उपायहरू सुनिश्चित गर्दै ढाँचा उपलब्ध गराउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छ।

महिला पत्रकारहरूले सामना गर्ने सामाजिक चुनौतिहरू महत्त्वपूर्ण छन् किनभने उनीहरूले आफ्नो पूर्ण क्षमतामा प्रदर्शन गर्ने क्षमतालाई सीमित पार्छन्, जुन नेपालका नीति निर्माताहरूले अझै बुझ्न बाँकी र व्यवहारमा ल्याउन सक्ने कुरा पनि हो। अधिकांश महिला पत्रकारले सुरक्षासम्बन्धी केही तालिम लिएका भए पनि पर्याप्त नभएको बताए। 'प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू धेरै कम हुन्छन् र प्रायः उपयुक्त स्रोत व्यक्तिको अभाव हुन्छ,' Dhungana ले भन्नुभयो।

अध्ययनमा सहभागीहरूले यो पनि हाइलाइट गरे कि सीमान्तकृत समुदायका पत्रकारहरू पत्रकार संघ र नेतृत्व पदहरूमा लगभग अदृश्य थिए: 'नेतृत्वको पदमा बढी कमजोर समूहका पत्रकारहरूलाई समावेश गर्ने समय आएको छ।' Sunar ले नीतिनिर्माता र सञ्चारमाध्यम अनुसन्धानकर्ताले मार्गदर्शनका मस्यौदा वा नीति निर्माण गर्नुअघि दलित समुदायका महिला पत्रकारसँग परामर्श गर्नुपर्ने सुझाव दिनुभयो।

दोस्रो मामिला अध्ययनमा छलफल गरिएझैं, महिला पत्रकारहरूले दुर्व्यवहार र भेदभाव विरूद्ध सहायताका लागि आवाज उठाउन डिजिटल प्लेटफर्महरू प्रयोग गरिरहँदा, यो पर्याप्त छैन। अझ नराम्रो कुरा यो छ कि यी महिलाहरू उनीहरूको यस पहलका लागि थप लक्षित छन्। 'पत्रकारको सुरक्षाका लागि धेरै संस्थाहरू काम गरिरहेका छन्, तर महिला पत्रकारको कुरा गर्दा मलाई कुनै ठोस काम भएको छ जस्तो लाग्दैन,' एक पत्रकारले भनिन्। उनले यो पनि भनिन् कि यदि अनुगमन र आघात-सूचना प्रशिक्षण मार्फत सहकर्मी-समर्थन कार्यक्रमहरू अधिक संरचित भए भने, तिनीहरू थप लाभदायक हुन सक्छन्।

विद्यमान मार्गदर्शनहरू र आचार संहिताहरूको उचित कार्यान्वयनको अभावले LGBTQI+ व्यक्तिहरू सहित सबै महिला पत्रकारहरूको लागि निश्चित रूपमा सुरक्षा चुनौतीहरू बढाएको छ। हाम्रा खोजहरूले पत्रकारहरूको सुरक्षासम्बन्धी तालिमले लैङ्गिक र अन्तरसम्बन्धित दृष्टिकोणहरूलाई बेवास्ता गरेको देखाउँछन्। सबै पत्रकारहरूले सामना गर्ने चुनौतीहरू समान भएतापनि, नेपाल जस्तो बहु-जातीय र बहु-सांस्कृतिक राष्ट्रमा नीतिहरूमा अन्तरसम्बन्धित दृष्टिकोणलाई कमजोर पार्नुले प्रणालीगत भेदभावका बहुविध[11] रूपहरूलाई सम्बोधन गर्न सक्दैन। LGBTQI+ समुदायका व्यक्तिहरू सहित सबै पुरुष र महिला पत्रकारहरूको आवाज सुनिनुपर्छ र तिनीहरूको विशिष्ट आवश्यकताहरू विशेष कार्यक्रमहरू र नीतिहरू मार्फत सम्बोधन गरिनु पर्छ।

नोटहरू

1 पत्रकारको नाम गोप्य राख्नको लागि उपनाम प्रदान गरियो।

2 ARTICLE 19 ले आफूलाई 'महिला' र 'पुरुष' को रूपमा पहिचान गराउने ती सबै व्यक्तिहरूलाई सन्दर्भ गर्नका लागि यी शब्दहरूको प्रयोग गर्दछ।

3 ARTICLE 19 ले संयुक्त राष्ट्र मानव अधिकार समितिको सामान्य टिप्पणी 34 अनुसार पत्रकार र सञ्चारकर्मीहरूको कार्यात्मक परिभाषा प्रयोग गर्दछ: 'पत्रकारिता भनेको व्यावसायिक पूर्णकालिन रिपोर्टरहरू र विश्लेषकहरूका साथै ब्लगरहरू र अन्य जो प्रिन्टमा, इन्टरनेट वा अन्य ठाउँमा स्व-प्रकाशनको रूपहरूमा संलग्न हुनेहरू सहित अभिनेताहरूको एक विस्तृत दायराद्वारा साझेदारी गरिएको कार्य हो'।

4 ARTICLE 19 को *ग्लोबल एक्स्प्रेशन रिपोर्ट* मेट्रिक (GxR मेट्रिक) ले विश्वभरि अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता ट्र्याक गर्दछ। हाम्रो सन् 2022 को प्रतिवेदनमा, 161 वटा देशहरूको लागि 1-100 को स्केलमा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रताको समग्र स्कोर सिर्जना गर्न 25 वटा सूचकहरू प्रयोग गरियो, जसले प्रत्येक देशलाई अभिव्यक्ति वर्गमा राख्छ।

5 Koirala, S. (2018) ‘Gender Representation in the Nepali Press during Pre-Conflict, Conflict and Post-Conflict Periods’, PhD thesis, University of Oslo

6 Tobias, V. (2021) ‘Restorative Justice in Nepal: An Analysis of the Approach in Cases of Sexual Violence Against Women’, PhD thesis, EUCLID University.

7 SAS अध्यक्ष, नीता पण्डितसँग व्यक्तिगत कुराकानी

8 Koirala, S. (2020) ‘Female Journalists’ Experience of Online Harassment: A Case Study of Nepal’, Media and Communication, 8, 1: 50.

9 Pant, B. and Standing, K. (2011) ‘Citizenship Rights and Women’s Roles in Development in Post-Conflict Nepal’, Gender & Development, 19, 3: 409–421.

10 पत्रकारको नाम गोप्य राख्नको लागि उपनाम प्रदान गरियो।

11 सन् 2011 को जनगणनाको तथ्याङ्कको आधारमा नेपालमा 131 वटा विभिन्न जातीय समूह छन्।

article19.org